

Гридковець Л.М.

Соціально-психологічні засади духовно-релігійного оновлення українського суспільства

Гридковець Людмила Михайлівна, кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології
Київський інститут бізнесу та технологій, м. Київ, Україна

Анотація. В статті представлений аналіз соціально-психологічних факторів змін духовно-релігійного простору українського суспільства. Досліджено етапність змін в релігійній активності української молоді. Визначено психологічні наслідки «революції гідності» щодо духовності та релігійної активності українців. Висвітлені прояви віртуальної активізації релігійних спільнот як результату духовно-психологічних змін, яке зазнало суспільство в період Майдану. Досліджені новітні тенденції в активізації релігійної активності громадськості.

Ключові слова: психологічні засади, духовність, релігійність, революція гідності, психологічні наслідки, релігійна активність

Останні сто років духовно-психологічний простір українського суспільства часто-густо проявлявся у різних за змістом і суттю, інколи навіть у взаємовиключних тенденціях, зокрема: глибока релігійність і релігійна традиційність одних регіонів країни і зневажання будь-яких релігійних проявів та цінностей інших, прагнення незалежності і водночас повна залежність від колонізації, бажання подолати корупцію і особистісна безвідповідальність за державу, прагнення духовного оновлення та очищення і водночас фіксація на ритуальних проявах релігійності, тривога щодо демографічної кризи в країні і водночас велика кількість здійснених абортів. Саме ці та інші протилежні тенденції виконували роль гальмівного фактору у розвитку як свідомості окремої особистості так і держави в цілому.

Різні аспекти цієї внутрішньої протидії були висвітлені в роботах цілої низки фахівців різних галузей суспільних наук, зокрема в роботах психологів, таких як: О. Вознесенська, П. Горностаї, О. Донченко, В. Васютинський, О. Ліщинська, Е. Помиткін, В. Татенко, Т. Титаренко та ін., політичних діячів та фахівців з держуправління, зокрема: В. Бази́ва, В. Бебика, І. Бураковського, В.Костицького, О. Кошеля, М. Погрибінського, М. Слюсаревського, М. Томенка, К. Шкумбатюк та ін., філософів та релігієзнавців, серед яких роботи: М. Бабія, В. Докаша, А. Колодного, Л. Філіпович, О. Шепетьяка та ін. Проте сама проблематика змін в духовно-релігійному просторі українського народу в сучасному історичному континуумі потребує ще багато дослідницьких зусиль науковців.

Метою статті є дослідження соціально-психологічних засад духовно-релігійних змін в українському суспільстві.

Протягом 2013-2014 року духовно-психологічний простір українського суспільства набув значних змін.

Результати наших досліджень 1998-1999 року серед студентської молоді показували ідентичність (попри всі ментальні розбіжності) характеристик американської (за Дж. Пауеллом) [1] та української вибірки щодо питань сприймання Творця. Серед київських студентів, подібно до закордонних колег, простежувалася тенденція до згуманізованого сприймання Бога. Тобто спостерігалось проектування на Бога власних людських якостей, де сам Творець виступав у «категорії» образу та подоби людини. [2].

Детальний аналіз даних продемонстрував, що попри покладання в різній мірі на Божу волю 60% дівчат та 68% юнаків (при домінації цього показника у 5% дівчат та 4% хлопців), чин Вінчання мав безперечне значення лише для 5% дівчат і для 2% юнаків, а для 77%

дівчат і 88% юнаків цей чин хоча і міг послужити фактором стабільності родини, не являвся запорукою єдиного шлюбного союзу на все життя [2]. Натомість вже у 2007 році ці показники зазнали суттєвих змін, а саме: 33% студентської молоді покладала на Вінчання надію, як на стабілізатор подружніх стосунків, проте Таїнством його вважало лише 11% респондентів. Протягом 2007-2011 рр. дані залишалися стабільними.

Лонгітюдне дослідження 1999 р., 2003 р., 2007 р., 2011 р. показало, що загальне уявлення респондентів про Бога мало позитивний характер і визначало Його як Особу, наділену наступними якостями: лагідністю, турботливістю, всерозумінням, теплотою, батьківською любов'ю і т.д. Лише для 3-5% (в залежності від років) студентів Творець виступав як караючий, люблячий на зазначених умовах. Таке позитивне ставлення до Бога поєднане з "незначним" допуском Його впливу на особисте життя, виступало свідченням саме згуманізованого сприймання Бога, і не могло розглядатися в якості фактора підтвердження повселюдної віри, хоча і не виключало її розвитку та формування при подальшому пізнанні та самопізнанні особистості.

Проте дані дослідження Інституту соціальної та політичної психології НАПН України щодо релігійності українців дають трохи відмінні показники від наших досліджень. Ця відмінність в першу чергу полягає у відмінності вибірок. Якщо ми вивчали духовно-релігійно-психологічні засади студентської молоді, яка навчається в м. Києві у провідних ВНЗ, то науковцями Інституту соціальної та політичної психології була охоплена цілісна вибірка всіх регіонів України і всіх вікових категорій. «Оцінюючи ступінь своєї релігійності, половина респондентів заявила, що вважає себе релігійними людьми, близько третини опитаних не визначилися в цьому питанні і лише менше п'ятої частини дали негативну відповідь. Отже, в українському суспільстві переважало усвідомлення своєї причетності до релігійної віри та, відповідно, готовність громадян до релігійного залучення», - зазначає О. Ліщинська [3].

Якщо простежити зміну релігійної активності студентської молоді протягом 1997-2011 років, то побачимо позитивну динаміку (табл. 1.) [2; 4]

До активної релігійної практики ми зараховуємо наявність щоденної молитовної активності особистості і щотижневе відвідування храму. Пасивна релігійна практика передбачає ситуативне використання молитов і відвідування храму принаймні раз на рік.

Дані наведені в таблиці 1 показують зростання релігійної активності студентської молоді протягом 1997-2011 рр.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика релігійної активності студентської молоді (м. Київ) (усереднені показники)

	1997 р.	2003 р.	2007 р.	2011 р.
Кількість учасників дослідження	670 ос.	2 892 ос.	3 200 ос.	3 000 ос.
Активна релігійна практика	4%	14%	20%	24%
Пасивна релігійна практика	64%	53%	59%	57%
Відсутність релігійної практики	32%	33%	21%	19%

Але попри те, що відбулося зростання кількісних показників, їх якісний характер знизився. Якщо ще в 2003 р. релігійно активна молодь чітко усвідомлювала необхідність щодо недільної присутності на Літургії чи Богослужінні, то вже з 2007 році критичність респондентів до власної релігійної активності була послаблена і відвідування храму передбачало лише регулярне заходження до нього і ставлення свічок.

З часів грудня 2013 року ситуація в Україні різко змінилася. Пасивна релігійність населення перейшла у фазу активної взаємодії з Богом. Цей процес розпочався з 3 грудня 2013 р. Поворотною точкою стало побиття силовиками студентів 30 листопада і активізація громадянської позиції населення України. Проте, якщо ще до 2 грудня на Майдані Незалежності правилася лише одна Літургія в день, то з 3 грудня розпочалося зростання релігійної активності, яка виросла до щогодинної молитовної практики серед учасників Майдану. Саме з того періоду релігійна активність населення різко зростає. Вона переходить із пасивних форм вірувань в активну молитовну практику, про що свідчать масові молитовні заходи по всій Україні. Не даремно події, що відбуваються в цей період по Україні називають «революцією гідності.» І мова йде не лише про відновлення соціальної гідності людини, а скоріше про її психологічну, духовну та релігійну гідність. Методи психологічного моделювання складних систем дозволили виявити базовість духовної сфери тих процесів, що відбувалися в Україні [5]. Саме духовне піднесення учасників подій на Майдані Незалежності у м. Києві дало сили як для подолання наслідків погодних катаклізмів зими 2013-2014 рр.(температура нижча за «-20*»), так і політичних протистоянь.

Якщо ще на початку грудня Майдан як спосіб суспільного мислення став «каменем спотикання для

конфесій, чия політична теологія тяжіє до симфонії з державою» [6], то вже в січні-лютому акценти були змінені в бік спільності духовної віднови.

Професор із Національної Академії Наук України Людмила Филипович так говорить про релігійний досвід українців: «Релігійні лідери йшли в ногу з настроями і вимогами суспільства, відповідаючи на хвилі незгоди, неприйняття, обурення, схвилюваності звичайних людей, своїх вірних. Церква була поруч з народом і в періоди радісного піднесення, і в хвилини надзвичайної небезпеки. Вона підбадьорювала людей співами, читанням Святого Письма, проповідями. Творячи спільні молитви, священники різних традицій демонстрували єдність історичних і віросповідних коренів, єдність народу.

На Майдані народилося єкуменічне поняття «наша українська церква», яка не фокусувалась на конфесійних або церковно-інституціональних особливостях. Ніхто, як правило, не запитував, до якої церкви належить та чи інша молитовна палатка, священник якої юрисдикції править в ній. Всіх об'єднали молитви «Отче наш» і «Богородице, Діво, радуйся», які з кожним днем збільшували кількість охочих звернутися до Бога і попросити допомоги, захисту, терпимості. Люди уважно вдивлялися в обличчя духівників, які приходили на Майдан і стояли на сцені об'єднано. В тому молитовному спільнотостанні вони побачили омріяну помісну Церкву майбутнього.» [7]

Всі церкви, які знаходилися в зоні досяжності Майдану Незалежності прийняли на проживання, а в лютому і на госпіталізацію тих, хто цього потребував. І тут не можна не відзначити особливу роль Михайлівського Золотоверхого монастиря (УПЦ КП), Монастиря отців чину св. Василя Великого (УГКЦ), Лютеранської кірхи Святої Катерини, а в часи кривавого протистояння – більшості церков м. Києва.

Рис.1. Християнська об'єднана священнича спільнота

«Нас вразила віра і щирість людей на Майдані, його духовність і молитовність. На наших очах відбувалася духовна революція, в якій брали участь і віруючі, і невіруючі, і люди різних конфесій і релігій, звичайні миряни та їх духовні пастирі. Останні органічно впилися в формат Майдану, не було якоїсь штучності, ніхто не піарився там, на сцені, коли зосереджено молився зі своїм народом Божим. Це такі миті, які обов'язково треба зберегти як документ, як спогад, як досвід, як історичний урок. Минуть роки і ми можемо втратити канву подій, їх масштабність, значимість, але ж це долі десятків тисяч людей! Це жива історія їх віри, історія Церкви, історія духовного стояння проти соціальної несправедливості, економічної нерівності, моральної убогості, проти неповаги до людини», – зазначають автори книги «Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка» [8].

Розуміння потреби в духовній обнові почало з'являтися навіть у тих людей, які до цього не відвідували храми.

Події на Майдані Незалежності у Києві і подальше їх протікання активізувало релігійну практику всіх верств населення. Розгортання АТО (антирегористичної операції) на Сході України продемонструвало потребу людей в активній релігійній практиці. Тому активізуються різного роду віртуальні спільноти: «Молитовний Майдан України» (понад шість тисяч учасників <https://www.facebook.com/groups/248222872008736/?fref=ts>), World Pray for Ukraine (біля 5000 учасників <https://www.facebook.com/worldprayforukraine?ref=ts&fref=ts>), Матері в молитві (біля 1000 учасників - <https://www.facebook.com/groups/306454822822502/?fref=ts>), молитовні спільноти на кшталт: Молись за Україну / Pray for Ukraine, Prayer Maydan| Молитовний

майдан , Pray for Ukraine (в різних модифікаціях) і т.д., де кількість учасників кожної перевищує п'ять тисяч осіб.

Бійці як із регулярних військ, так і з добровольчих батальйонів зазначають потребу не тільки у лікарях, але й у психологах та священниках.

«Кабінет Міністрів України розпорядився до 1 серпня 2014 року розробити та затвердити положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. Про це йдеться в урядовому Розпорядженні від 2 липня 2014 року № 677-р, яке набуло чинності з моменту його прийняття, повідомляє Інститут релігійної свободи... Основним завданням військових священників-капеланів буде забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців і резервістів Збройних Сил, Національної гвардії та Державної прикордонної служби.» [9].

«Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України 29 серпня 2014 розглянула проект Положення про службу військового духовенства (капеланства) у Збройних Силах України. Представники конфесій взяли за основу розроблений Міністерством нормативний документ та сформулювали свої пропозиції до завдань, порядку створення та функціонування капеланської служби в Українському війську.» [10]

Армія лише відображає ті загальні тенденції, які наразі присутні в суспільстві. Але не тільки на прикладі армії можна простежити духовний підйом нації. Наведемо данні відвідування християнських курсів для молоді «Подружжя абетка» при храмі Св. Василя Великого (м. Київ) за період лютий-вересень протягом кількох останніх років (табл. 2.)

Таблиця 2. Порівняльна таблиця відвідуваності християнських курсів «Абетка подружжя» в період лютий-вересень

Роки	2004	2007	2011	2013	2014
Кількість осіб	230	252	284	292	408

Дана таблиця демонструє наявність природної динаміки відвідуваності курсів за останні роки. Проте, у 2014 році спостерігається значний кількісний і якісний стрибок в потребі молоді саме у християнських основах побудови родини.

Християнські засади духовного оновлення українського суспільства не передбачають знецінення інших релігійних позицій, оскільки саме християнство у своїй суті базується на заповідях любові та милосердя, але враховують наявну тенденцію в зростанні кількості потребуючих християнства громадян. Ці потребові зміни, в свою чергу, вимагають також і від психологів надання психологічної допомоги в межах духовного та культурного простору самих клієнтів, які є громадянами цієї ж духовно відроджуваної країни.

Висновки. Основні зміни, які зазнало українське суспільство протягом останніх двох років відзначається початком формування особистісної відповідальності як окремих особистостей, так і громадськості в цілому. Соціальні фактори (політична маніпуляція, знецінення людини, корупція у всіх ешелонах влади, соціальне зубожіння одних при привласненні багатств народу іншими та ін.) спонукали до активізації психологічних механізмів відновлення особистісної цінності та гідності людини як такої, що призвело до відновлення духовного пошуку та задоволення екзистенційних потреб значної частини суспільства. Останнє в свою чергу активізувало в українців трансцендентні переживання, що втілювалося в зростанні їх релігійної активності, яка в свою чергу стає базовою основою психологічної стійкості нації у подоланні тих труднощів, які випали їй на долю в даному історичному континуумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пауэлл Дж. Полнота человеческой жизни / Пер. с англ. Л.И.Василенко. - М.: Общественный православный университет, основанный протоиереем Александром Менем, 1993. - 124 с.
2. Гридковець Л.М. Формування психосексуальної культури студентської молоді 17-19 років // дис. на здоб. наук. ст. канд. психол. наук. спец. 19.00.07. – К, 2004. – 260 с.
3. Ліщинська О. Релігійність українців очима українців. / Український центр політичного менеджменту. – Е-ресурс:

- <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1660>
4. Гридковець Л.М. Деякі результати лонгітюдного дослідження (1996-2004 рр.) соціально-психологічних особливостей студентства// Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія "Психологічні науки". Збірник наукових праць у 3-х томах. – Чернігів, 2005. – т. 1.
 5. Гридковець Л.М. Бібліотерапія як метод психологічного моделювання складних систем (результати прогнозування ситуації в Україні)// Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасні// Матеріали УІ всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 22.05.2014. – Київ-Мелітопіль, 2014. – С.51-59
 6. Чи стане Церква мотором протесту. – Е-ресурс: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/50853/Chy_stane_Cerkva_motorom_protestu_Jaku_rol
 7. Филипович Л. Майдан і Церква/Релігія в Україні. – 23.12.2014. – Е-ресурс: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/24364-majdan-i-cerkvi.html>
 8. Майдан і церква — перша книга про релігію під час революції/ Релігійно-інформаційна служба України. – 10.09.2014. – Е-ресурс: http://risu.org.ua/ua/index/studios/announcements_of_publications/57602/
 9. Священники зможуть стати штатними капеланами у військових структурах України/ ІРС. – 30.07.2014. – Е-ресурс: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1455%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk
 10. Рада у справах душпастирської опіки схвалила Положення про капеланську службу у Збройних Силах України. – Е-ресурс: <http://www.rr.lviv.ua/news/rada-u-spravah-dushpastyrskoji-opiky-shvalyla-polozhennya-pro-kapelansku-službu-u-zbrojnyh-sylah-ukrajiny/>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. J. Powell. Fullness of Life / Trans. from English. L.I. Vasilenko. - AM: Public Orthodox University, founded by Archpriest Alexander Men, 1993.- 124 c.
2. Hrydkovets L.M. Formation of psychosexual culture students 17-19 years // Thesis of dis. psych.sScience. spets.19.00.07. - K, 2004. - 260 p.
3. Lishchynska A. Religiosity Ukrainian Ukrainian eyes. / Ukrainian Centre of Political Management. On-line: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1660>
4. Hrydkovets L.M. Some Longitudinal research results (1996-2004 gg.) Socio-psychological characteristics of students // Bulletin of Chernihiv State Pedagogical University. A series of "Psychological Science". Scientific works in 3 volumes. - Chernigov, 2005. - v. 1.
5. Hrydkovets L.M. Bibliotherapy as a method of psychological modeling of complex systems (forecasting results of the situation in Ukraine) // Socio-psychological characteristics of professional social workers: social dimensions of contemporary // Proceedings of the All-Ukrainian scientific conference with international participation 05/22/2014. - Kyiv, Melitopol, 2014. - S.51-59
6. Will the Church of motor protest. – On-line: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/50853/Chy_stane_Cerkva_motorom_protestu_Jaku_rol
7. Filipovic L. Square and Church // Religion in Ukraine. - 23.12.2014. On-line: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/24364-majdan-i-cerkvi.html>
8. Majdan and the Church - the first book about religion during the revolution / Religious Information Service of Ukraine. - 09.10.2014. – On-line: http://risu.org.ua/ua/index/studios/announcements_of_publications/57602/
9. Priests can become regular chaplains in the military structures of Ukraine / IRS. -30.07.2014. On-line: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1455%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk
10. The Council for the Pastoral Care Council- editor has approved Regulations on Service in the Armed Forces of Ukraine. On-line: <http://www.rr.lviv.ua/news/rada-u-spravah-dushpastyrskoji-opiky-shvalyla-polozhennya-pro-kapelansku-službu-u-zbrojnyh-sylah-ukrajiny/>

Hrydkovets L. Socio-psychological principles of spiritual and religious renewal of the Ukrainian society

Abstract. The article presents the analysis of the socio-psychosocial factors that enable changes in the spiritual and religious space of the Ukrainian society. The phases of changes in the religious activity of Ukrainian youth have been studied. The “dignity revolution” psychological effects on the spirituality and religious activity of the Ukrainians have been defined. The article highlights the manifestations of religious communities’ virtual activation as a result of the spiritual and psychological changes underwent by the society during the Maidan period. It also analyzes the newest trends in the activation of public religious activity.

Keywords: *psychological principles, spirituality, religiousness, dignity revolution, psychological effects, religious activity*

Гридковець Л.М. Соціально-психологічні основи духовно-релігійного оновлення українського общества

Анотація. В статті представлено аналіз соціально-психологічних факторів змін у духовно-релігійному просторі українського общества. Досліджено етапність змін у релігійній активності української молоді. Визначено психологічні наслідки «революції гідності» в сфері духовності та релігійної активності українців. Освітлено проявлення віртуальної активізації релігійних сообществ як результату духовно-психологічних змін общества в період подій на Майдані. Досліджено новітні тенденції в активізації релігійної активності української общественності.

Ключові слова: *психологічні основи, духовність, релігійність, революція гідності, психологічні наслідки, релігійна активність*